

جغرافیای سیاسی سرزمین بیت المقدس

نصرت الله تاجیک

نتیجه، گاهی ممکن است عوامل جغرافیایی سیاسی، موجب قدرت و پیشرفت یک منطقه و گاهی هم موجب ضعف و عقب ماندگی آن گردد.

هدف این مقاله، بررسی جایگاه قدس با در نظر گرفتن تمامی ویژگیهای جغرافیای سیاسی آن است، به خصوص آنکه موقعیت ویژه این سرزمین در خاورمیانه، بر نقش استراتژیک آن افزوده است.

تاریخ بیت المقدس:

سرزمین فلسطین که در گذشته به آن «کنعان» می گفتند، با مساحت ۲۵۰۰۰ کیلومتر مربع در ساحل شرقی دریای مدیترانه و در همسایگی کشورهای مصر، سوریه، اردن، و لبنان قرار دارد. فلسطین، سرزمین حاصلخیزی است و از آب و هوای معتدلی برخوردار است و محل ظهور پیامبران بزرگ الهی، همچون حضرت عیسی (ع) و موسی (ع) و محل عبور و سکونت حضرت ابراهیم (ع) بوده و از لحاظ جغرافیای سیاسی، اهمیت ویژه ای دارد و بیت المقدس یکی از مناطق مهم فلسطین، در دامنه کوههای «زیتون» واقع شده است.

۱- ویژگیهای

جغرافیای سیاسی قدس:

در بررسی جغرافیای سیاسی هر منطقه از جهان آنچه که مورد توجه قرار می گیرد،

اصطلاح ژئوپلیتیک یا جغرافیای سیاسی برای نخستین بار توسط جغرافیدان سوئدی «رودلف کلین» به کار گرفته شد. در این رشته، نقش عوامل جغرافیایی و اقلیمی در تعیین سیاستهای حکومتها مورد بررسی قرار می گیرد.

در تحلیلهای جغرافیای سیاسی، سعی بر آن است که میان کانونهای قدرت منطقه ای و بین المللی با موقعیت جغرافیایی منطقه مورد نظر، رابطه ای برقرار شود. از نظر ژئوپولتیکی، ساختار جغرافیایی سرزمینی که قلمرو حکومتی را شامل می شود، از اهمیت بسیاری برخوردار است. برای مشخص شدن مطلب، صاحب نظران مثال «صفحه شطرنج» را بیان می کنند که در آن، علاوه بر تعداد و نوع مهره های موجود محل قرار گرفتن آنها نسبت به مهره های رقیب نیز اهمیت زیادی دارد.

با توجه به این مثال می توان گفت که موقعیت جغرافیایی هر منطقه می تواند در میزان رقابت ابرقدرتها برای دستیابی به آن تأثیر بگذارد و از لحاظ جغرافیای سیاسی آن را مهم جلوه دهد.

اهمیت یک منطقه از دیدگاه جغرافیای سیاسی، به خودی خود یک عامل مثبت یا منفی محسوب نمی شود بلکه میزان اهمیت منطقه با توجه به خواسته های ساکنان آنان و اتحاد و همفکری آنان، یا برعکس، تفرقه و درگیری آنان با یکدیگر تفاوت می کند. در

همراه بوده و از این رو، مقاله حاضر تلاش می‌کند تا باب جدیدی از بحث و تبادل نظر پیرامون این موضوع و ابعاد مختلف آن را به روی استادان و پژوهشگران محترم بگشاید تا زمینه ای برای استفاده از نظریات و افکار دیگران فراهم شود.

□ بیت المقدس نزد پیروان ادیان سه‌گانه یعنی اسلام، مسیحیت و یهودیت اهمیت دارد و تلاش برای در دست گرفتن حاکمیت بر این منطقه همواره در طول تاریخ موجب بروز بحرانها و مشکلاتی در خاورمیانه بوده است.

ب) بیت المقدس، به سبب وجود مسجد الاقصی و قبه الصخره و مکانهای مقدس که در نزد پیروان ادیان سه گانه یعنی اسلام، مسیحیت و یهودیت اهمیت دارند، جایگاه ویژه‌ای یافته است. بنابراین تلاش برای در دست گرفتن حاکمیت بر این منطقه، همواره

عبارت است از مراحل شکل‌گیری آن منطقه در طول تاریخ و حکومت‌های موجود در آن است، اما در بررسی جغرافیایی - سیاسی هر منطقه، باید همه عوامل مؤثر بر آینده آن به همراه وضع موجود را در نظر بگیریم. به عبارت دیگر، جغرافیای سیاسی هر منطقه حاصل مجموعه پیچیده‌ای از نیروهای مخالف موجود در منطقه است که در برابر یکدیگر قرار دارند.

از مهمترین ویژگیهای جغرافیای سیاسی قدس، رابطه متقابل میان ادیان الهی یعنی یهودیت، مسیحیت و اسلام در آن است که طبعاً موجب ایجاد فرهنگهای متفاوتی میشود و این مسأله باعث به وجود آوردن وضعیت جغرافیایی سیاسی خاصی می‌گردد.

با بررسی تحولات و درگیریهای ایجاد شده در منطقه خاورمیانه در طول تاریخ، در می‌یابیم که یکی از علل مهم تحولات این منطقه تاریخی یعنی سرزمین فلسطین، وجود بیت المقدس در آن بوده و از این رو، مراحل از تاریخ گذشته سرزمین فلسطین، عرصه نزاع و کشمکش‌هایی بر سر دستیابی به حاکمیت بر بیت المقدس بوده است.

در دوران معاصر نیز با پیدایش استعمار و حضور استعمارگران در خاورمیانه و اشغال سرزمین‌های اسلامی با هدف تشکیل رژیم صهیونیستی، این منطقه به صحنه جدیدی از درگیریهای منطقه خاورمیانه تبدیل شد. آنچه که بحث درباره جغرافیای سیاسی فلسطین را مهم جلوه می‌دهد مواردی است که عبارتند از:

الف) موقعیت جغرافیایی - سیاسی بیت المقدس، همواره نظر و توجه پژوهشگران و صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است. اما با این حال، به دلیل گستردگی و ابعاد بحث، همواره نظرهای مطرح شده با کاستی‌هایی

در طول تاریخ موجب بروز بحرانه‌ها و مشکلاتی در خاورمیانه بوده و جنگهای بزرگی در این منطقه اتفاق افتاده است.

ج) خارج شدن بیت المقدس از حاکمیت مسلمانان که در واقع ضربه‌ای بر پیکره مسلمانان محسوب می‌شود، عاملی بر اتحاد ملت‌های اسلامی و نقطه تلاقی اندیشه‌های مبارزاتی برای مقابله با تهدیدهای خارجی بوده و دولت‌های اسلامی را در یک موضع مشترک و جبهه‌ای واحد در برابر اشغالگران قرار داده است.

د) بیت المقدس، جزئی از اراضی تحت اشغال مسلمانان است که از سوی دشمنان غصب شده و بیشتر مکانهای مقدس آن، به مسلمانان تعلق دارد. این منطقه در بیشتر دورانهای تاریخی، تحت حاکمیت مسلمانان قرار داشته و بیشترین ساکنان آن در طول تاریخ، عرب و مسلمانان بوده‌اند.

درباره نامگذاری بیت المقدس، باید گفت که بر اساس مدارک تاریخی موجود، در پایان هزاره چهارم پیش از میلاد نخستین مردمی که در این سرزمین زندگی می‌کردند، کنعانیان بودند. آنان شهری بنا کردند و از آنجا که پادشاه آنان مرسوم به «ملک صادق» دوستدار صلح و آرامش بود، به احترام الهه صلح و آرامش یعنی «شالیم» آن شهر را «اورشلیم» به معنی «شهر صلح و آرامش» نهاد.

بنابر روایت دیگری، از دو هزار سال پیش از میلاد، این شهر «اورسلم» نام داشت و پیش از نبرد که حضرت داوود (ع) انجام داد، آن را «یبوس» می‌نامیدند، اما در زمان حکومت حضرت داوود (ع) این شهر را «اورشالم» و «یورشالائیم» و «اورشلیم» (به معنی شهر صلح) نامیدند.

۲- اسلام و سرزمین قدس:

پس از ظهور اسلام و در مدت سیزده سال نخست پس از بعثت پیامبر اکرم (ص)، مسجد الاقصی قبله مسلمانان بود. در این سال (سال سیزدهم بعثت)، در حالی که پیامبر (ص) در مسجد بنی سلمه مشغول اقامه نماز بودند، فرمان الهی مبنی بر تغییر قبله به سوی مسجد الحرام نازل شد و به همین سبب مسجد الاقصی را قبله اول و سومین حرم شریف الهی پس از مسجد الحرام و مسجد النبی (ص) می‌نامند.

□ سرزمین فلسطین با مساحت

۲۵۰۰۰ کیلومتر مربع در ساحل

شرقی دریای مدیترانه و در

همسایگی کشورهای مصر، سوریه،

اردن و لبنان قرار دارد و از لحاظ

جغرافیای سیاسی، اهمیت ویژه‌ای

دارد.

□ انقلاب اسلامی ایران بر مبنای

باورهای دینی نشئت گرفته و

نمی‌تواند در برابر خارج شدن بیت

المقدس از حاکمیت مسلمانان که در

واقع ضربه‌ای بر پیکره مسلمانان

محسوب می‌شود، عاملی برای اتحاد

ملت‌های اسلامی و نقطه تلاقی

اندیشه‌های مبارزاتی برای مقابله با

تهدیدات خارجی بوده است.

پس از آنکه مسلمانان بیت المقدس را فتح کردند، بنابر عهدنامه‌ای که در سال پانزدهم هجری قمری منعقد شد، قدس رسماً تحت

حاکمیت مسلمانان قرار گرفت و نام آن از «ایلیا» به بیت المقدس تغییر یافت.

عبدالملک مروان، از خلفای اموی، در سال ۶۹۰ میلادی (حدود ۸۰ هجری) تصمیم به ساختن «الصخره» و مسجدالاقصی در بیت المقدس گرفت و برای تأمین مخارج و هزینه ساخت آن دستور داد به مدت هفت سال، مالیات و خراج سرزمین مصر به این کار اختصاص یابد.

به طور کلی، علاوه بر موقعیت جغرافیایی و اهمیت استراتژیک منطقه مقدس آنچه که موجب توجه و اهمیت دادن مسلمانان به این منطقه مقدس گشته، در دو عامل اصلی خلاصه می شود: نخست آنکه بیت المقدس یکی از شهرهای مسلمان نشین فلسطین است که از سوی دشمن صهیونیستی اشغال شده و بر اساس قوانین شرع اسلام، مسلمانان نمی توانند در برابر مسأله ساکت بمانند، زیرا سرزمین اسلامی و جامعه اسلامی نباید تحت امر و حکومت غیر مسلمانان قرار گیرد.

□ مسجد الاقصی در مدت سیزده سال

نخست ظهور اسلام قبله مسلمانان بود و به همین سبب مسجدالاقصی را قبله اول و سومین حرم شریف الهی پس از مسجد الحرام و مسجد النبی می نامند

دوم آنکه این شهر از لحاظ روحی و معنوی، از جایگاه ویژه ای در نزد مسلمانان برخوردار است، چرا که نخستین قبله مسلمین در این شهر قرار دارد و نیز مسجد الاقصی و مسجد الصخره در منطقه وسیعی از این شهر که حرم شریف نام دارد قرار گرفته است، پس بیت المقدس یکی از سه حرم شریف مقدس مسلمین است.

از حضرت امام صادق (ع) نقل شده که مسجدالاقصی یکی از مهمترین مساجد اسلام است و عبادت در آن فضیلت بسیار دارد. علاوه بر این، این مسجد از جهت دیگری هم برای مسلمانان حائز اهمیت است و آن، قداست و اهمیت معراج پیامبر اکرم (ص) است که از این مسجد آغاز شده و خداوند متعال در ابتدای سوره اسراء در این باره می فرماید:

در دوران حکومت بنی عباس نیز بیت المقدس به دست مسلمانان اداره می شد و خلفای عباسی، برای تکریم و حفظ حرمت و قداست آن، تلاش زیادی به خرج می دادند. زمانی که بخشی از بنای مسجد الاقصی بر اثر زلزله تخریب شد، منصور عباسی دستور داد طلای به کار رفته در ساخت درهای مسجد را برداشته و با آن سکه ضرب کنند تا هزینه های بازسازی بخشهای تخریب شده، تأمین گردد.

«پاک منزه است پروردگاری که شبانگاه، بنده خود را از مسجد الحرام به مسجد پر برکت اقصی برد تا آیات و نشانه‌های خویش را به او بنمایاند...».

در شهر بیت المقدس، علاوه بر مسجد الاقصی، ۲۶ مسجد دیگر وجود دارد، که ۲۹ مسجد در داخل شهر و ۷ مسجد نیز در خارج از بافت قدیمی و حومه شهر قرار دارد. علاوه بر آن، مقبره‌ها و زیارتگاههای بسیاری از رهبران بزرگ اسلام و اصحاب پیامبر اکرم (ص) در این شهر واقع است که یکی از آنان «عباده بن صامت انصاری» است که در این شهر زندگی می‌کرد و در «باب الرحمة» مدفون است.

بنابر همه مطالب مذکور، هر نوع حرمت شکنی و تعدی به اماکن مقدس این شهر اذیت و آزار ساکنان مسلمانان از سوی صهیونیستها، مورد خشم و نفرت تمامی مسلمانان خواهد بود.

۳- سیاست انقلاب اسلامی ایران در قبال فلسطین و قدس شریف:

از آنجا که انقلاب اسلامی ایران، با تکیه بر مفهومی جدید و برگرفته از افکار مبارزاتی امام خمینی (ره) به پیروزی رسید و در واقع نیروی محرک آن از حرکت و انسجام ملت بر مبنای باورها و تعالیم دینی نشأت گرفته بود، طبیعی است که سیاستهای چنین انقلابی، در همه ابعاد، بخصوص در برابر مهمترین مسأله جهان اسلام یعنی آزادی فلسطین از لوث وجود صهیونیسم، بی تفاوت نباشد و این مطلب را در همه موضع گیریهای انقلاب مشاهده می‌کنیم. پس می‌توان گفت سیاست انقلاب اسلامی در قبال مسأله فلسطین و قدس، در واقع همان سیاست امام خمینی در برابر مسأله است.

پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تأثیر بسزایی در تقویت جبهه مبارزه مسلمانان با صهیونیسم داشت و تحولی در این مسیر ایجاد کرد، چرا که شاه یکی از هم‌پیمانان مهم غرب و اسرائیل در منطقه مهم خاورمیانه محسوب می‌شد. ایران در زمان شاه، یکی از بازارهای مصرف کالاها و تولیدهای اسرائیل بود و در حقیقت اقتصاد رژیم اشغالگر قدس را تقویت می‌کرد. از سوی دیگر، شاه با صدور نفت به این کشور، رژیم صهیونیستی را یاری می‌داد و نفت ایران به ساختاری اقتصادی و صنعتی تبدیل می‌شد و اسلحه‌ای در دست اسرائیل بود که سینه فلسطینیها را هدف قرار می‌داد. بدین ترتیب ایران به پایگاهی تبدیل شده بود که عملیات جاسوسی اسرائیل بر علیه کشورهای عربی از طریق آن انجام می‌شد.

□ موقعیت جغرافیایی هر منطقه می‌تواند

در میزان رقابت ابرقدرتها برای دستیابی به آن تأثیر بگذارد و از لحاظ جغرافی سیاسی آن را مهم جلوه دهد.

□ در شهر بیت المقدس، علاوه بر

مسجد الاقصی، ۳۶ مسجد دیگر وجود دارد که ۲۹ مسجد داخل شهر و ۷ مسجد نیز در حومه شهر قرار دارد. علاوه بر این، معراج پیامبر اکرم (ص) از مسجد الاقصی آغاز شد و مقبره‌های بسیاری از رهبران اسلام و اصحاب پیامبر (ص) در این شهر واقع است و از این جهات هم برای مسلمانان حائز اهمیت است.

توجه همه خدایپرستان تبدیل گردید. ایشان در این باره می‌فرمایند:

□ «تکلیف و وظیفه همه ما، نابود کردن اسرائیل است... سرمداران کشورها باید بدانند که مذاکرات سیاسی با جنایتکاران تاریخ، نمی‌تواند قدس و فلسطین را نجات دهد.»

«مسأله فلسطین، یک مسأله شخصی و مربوط به یک حکومت معین نیست. حتی این مسأله، تنها به مسلمانان هم مربوط نمی‌شود، بلکه همه خدایپرستان جهان باید به این مسأله اهمیت بدهند...»

امام، پس از ترسیم مبانی انسانی قضیه فلسطین، به مبانی اسلامی آن توجه کرده و نقش مهم امت اسلام را در راه رهایی فلسطین مورد تأکید قرار دادند و آن را مسئولیت بزرگی دانستند که امت بر دوش دارد. ایشان می‌فرمایند: «قدس متعلق به مسلمانان است و باید به آنان باز گردد.»

حضرت امام، قضیه فلسطین را محور اصلی نهضت جهانی اسلام قرار داده و روز قدس را روز احیای اسلام نامیدند و آن روز را تعیین سرنوشت ملت‌های مستضعف خواندند و از ملتها خواستند که برای تحقق این هدف، به طور جدی اقدام کنند.

ایشان می‌فرمایند: تکلیف و وظیفه همه ما، نابود کردن اسرائیل است... سرمداران کشورها باید بدانند که مذاکرات سیاسی با جنایتکاران تاریخ، نمی‌تواند قدس و فلسطین را نجات دهد.

به نقل از روزنامه السبیل - چاپ اردن - شماره ۳۱۶

پی نوشت :

۱- مصاحبه امام خمینی در آذر ماه ۱۳۵۷

یکی از انگیزه‌ها و ابزار پیشبرد انقلاب امام خمینی، افشای روابط پنهان و آشکار شاه و اسرائیل و کمک‌هایی بود که شاه به دشمن مشترک مسلمانان انجام می‌داد. امام (ره) در این باره می‌فرمایند: «یکی از عوامل مبارزه ما به شاه، کمک‌های او به اسرائیل است. من همیشه گفته‌ام که شاه از ابتدای تشکیل اسرائیل، با و همکاری می‌کرده است و زمانی که جنگ اسرائیل با مسلمانان به اوج خود رسیده بود، شاه نفت مسلمانان را به تاراج می‌برد و به اسرائیل می‌داد. همین امر یکی از دلایل مخالفت من با شاه بود...»^۱

امام خمینی از همه انسان‌های پایبند به ارزشها و اصول انسانی می‌خواست که از راه راست و از مسیر اسلام منحرف نشوند. حال باید دید از نظر امام، راه راست چیست؟ راه راست عبارت است از مسیر مبارزه با استکبار جهانی، در این مسیر مفهوم انسان و مبارزه آگاهانه و فراگیر انسان، موجب می‌شود که سرنوشت انسانها و ملتها در دست یک نفر قرار نگیرد، حتی اگر آن یک نفر خود امام باشد.

امام، از ابتدای مبارزه طولانی خویش، برای ایجاد رابطه‌ای محکم با فلسطین، تلاش می‌کردند، زیرا به خوبی دریافته بودند که مبارزه در راه رهایی فلسطین، تنها مبارزه برای یک منطقه جغرافیایی محدود نیست، بلکه مبارزه در راه گذشته، حال و آینده اسلام است، زیرا فلسطین یک سمبل مقدس دینی، تاریخی و سیاسی است.

امام خمینی، فلسطین را از حوزه محدود ملی و منطقه‌ای خارج کرده و آن را در سطح جهانی و به عنوان یک مفهوم انسانی جدید مطرح نمودند.

در اندیشه امام خمینی، فلسطین از حدود مرزهای آن فراتر رفته و به مسأله‌ای مورد